

رفراندوم؛

برگی از اوراق خاطراتم!

قسمت سی و هفتم

محمد رجبی

باسیاست‌های بریتانیا در ایران، به حمایت از مصدق پرداختند. آنان هژیر (وزیر دربار) را که متمم به ارتباط نزدیک با انگلیس و تقلب در انتخابات بود، ترور کردند و با باطل شدن انتخابات تهران و موفقیت جبهه ملی ضربه مهلکی به انگلیس وارد ساخت. فدائیان اسلام برخلاف کاشانی از همان ابتدای روی کار آمدن دولت جبهه ملی به رهبری دکتر مصدق خواستار تشکیل حکومت اسلامی شدند، اما به دلیل بی‌توجهی مصدق و پایبندی او به مشروطه سلطنتی، از آن جدا شدند، فدائیان اسلام همیشه مورد غضب شاه بودند. سرانجام در سال ۱۳۳۴ شمسی. پس از سوءقصد به حسین علاء، نخست‌وزیر وقت به دست مظفر ذوالقدر دستگیر و تمامی سران این حزب محکوم به اعدام شدند.

جبهه ملی ایران:

جبهه ملی یکی از مهم‌ترین تشکیلات سیاسی ملی گرا بود، در اواخر دهه ۲۰ شمسی. به رهبری دکتر مصدق به وجود آمد. دکتر مصدق به همراه ۱۸ نفر دیگر در اعتراض به تقلب در انتخابات مجلس شانزدهم، در دربار متحصن شدند. افراد شرکت کننده در تحصن، بعدها با تجمع در خانه دکتر مصدق، سازمان جبهه ملی را تشکیل دادند که هدف آن ایجاد حکومت ملی بر اساس قانون مشروطه بود. این سازمان در آبان ۱۳۲۸ به‌طور رسمی اعلام موجودیت کرد. جبهه ملی در ابتدا موردحمایت بخش مهمی از نیروهای مذهبی ازجمله آیت‌الله کاشانی قرار گرفت، اما این حمایت تا مدتی که مصدق در دوره دوم نخست‌وزیر خود که بی‌اعتنایی نسبت به نیروهای مذهبی نکرده بود، ادامه داشت! با سقوط دولت مصدق و روی کار آمدن فضل‌الله زاهدی، فعالیت احزاب وابسته به جبهه ملی ممنوع شد و سران آن زندانی شدند و بعد از یک دوره رکود، در سال ۱۳۳۹ شمسی، سران نهضت با تشکیل دوباره یک سازمان سیاسی که نام آن را جبهه ملی دوم گذاشتند، به توفیق رسیدند. این جبهه نیز در بهره‌برداری از فعالیت‌های خود ناکام ماند و در اوایل ۱۳۴۳ منحل گشت!

اتحاد ملی:

پس از ۱۳۲۰ خورشیدی، توسط سید محمدصادق طباطبایی از سیاسیون مشروطه و نماینده مجلس، در ۱۰ مرداد ۱۳۲۳ تشکیل شد! برای جلب حمایت گسترده‌تر، به حزب مردم تغییر نام داد و از سوسیالیسم دفاع می‌کرد. اعضاء حزب، امامان‌الله و عباسقلی اردلان، ذبیح‌الله صفا، ابراهیم زند. اسماعیل سنگی، مظفر بقایی، مهدی ملکزاده، حسام‌الدین دولت‌آبادی، بودند. روزنامه رادیکال «صدای مردم» به صاحب‌امتیازی محمدحسین فری پور، به اقدامات دولت و حزب دموکرات، سخت حمله می‌کرد! در ۱۶ دی ۱۳۲۵، به دستوراحمد قوام، توقیف شد و در انتخابات دوره ۱۵ مجلس کاندیداهای آن به مجلس راه نیافتند. این حزب علاوه بر تهران در کرمان، کرمانشاه و لرستان و همدان نیز فعالیت داشت!

ادامه دارد...

دکتر مصدق رهبر جبهه ملی ایران

سخنرانی هویدا، در نشست عمومی حزب ایران نوین

برخلاف شعار تقویت افکار و احساسات و ترویج عواطف خداشناسی از مواضع حزب توده حمایت می‌کرد.

حزب همراهان سوسیالیست:

از دیگر احزابی بود که در پاییز ۱۳۲۱ به‌وسیله مصطفی فاتح تشکیل گردید، فاتح از اقتصاددانان چپ و طرفدار سوسیالیسم بود به‌طوری که این مسئله سبب نزدیکی با حزب توده بود. این حزب بعد از مدتی متلاشی شد و گروهی از آنان تشکیلات جدیدی به نام حزب سوسیالیست ایران را به رهبری علی شهیدزاده با شعار رفاه اقتصادی، محدود ساختن مالکیت خصوصی و برنامه‌ریزی دولتی تشکیل شد و به‌تدریج متلاشی شد.

احزاب ملی ایران:

احزاب ملی که شامل مجمع مسلمانان مجاهد، حزب ایران، حزب پان ایرانیسم، نهضت خدایرستان سوسیالیست و حزب ملت ایران بر بنیاد پان ایرانیسم است.

مجمع مسلمان مجاهد:

مجمع مسلمان مجاهد که تحت رهبری شمس قنات آبادی، وابسته به آیت‌الله کاشانی بود. این گروه تا تیرماه ۱۳۳۱ در کنار نهضت ملی و جبهه ملی بودند و بعدازآن جانب دربار و شاه را گرفتند رهبر مجمع در جدایی آیت‌الله کاشانی از دکتر مصدق نقش برجسته‌ای داشت. پس از کودتا مجمع مذکور به دلیل فساد و بدنامی رهبرش عملاً غیرفعال گشت و رهبر آن مستقیماً به استخدام دربار پهلوی درآمد.

حزب ایران:

بزرگ‌ترین حزب سیاسی در ترکیب جبهه ملی بود و اعضای کادر رهبری آن ازجمله سرشناس‌ترین اعضای جبهه ملی ایران، عبارت بودند از الیهیار صالح، دکتر کریم سنجایی، مهندس حسینی، مهندس زیرک‌زاده، دکتر شایگان و دکتر صدیقی، در دوران فعالیت جبهه ملی متشعبین از نهضت خدایرستان سوسیالیست که به رهبری دکتر نخشب، با نام جمعیت خدایرستان سوسیالیست جدا شده بودند، نیز به حزب ایران پیوستند، اما به دلیل اختلافات درونی از حزب ایران جدا شدند و تحت عنوان (جمعیت مردم ایران) در ترکیب جبهه ملی باقی ماندند.

حزب پان ایرانیسم:

در سال ۱۳۲۶ توسط دکتر محسن پزشکی‌پور، صادق کلانی، علیخانی و عاملی، تشکیل گردید. در سال ۱۳۳۰ کمیته دانشجویی و اعضای جوان حزب به رهبری داریوش فروهر، پس از جدایی حزب پان ایرانیسم از جبهه ملی، از آن انشعاب کردند و حزب ملت ایران، بر بنیاد پان ایرانیسم را تشکیل دادند.

حزب ملت ایران پان ایرانیسمی:

از دیگر احزاب تشکیل دهنده جبهه ملی است که ناسیونالیسم را تنها راه نجات کشور می‌دانستند و طرفداری از امپریالیسم غرب و کمونیسم شرق را انحراف در اهداف ایران قلمداد می‌نمودند. داریوش فروهر دبیر کل حزب، یک‌بار در تجدید سازمان حزب ملت ایران بر بنیاد پان ایرانیسم در سال ۱۳۳۶ همراه با عده‌ای دیگر از اعضای حزب به زندان افتادند. وی مدت دو سال زندان بود و اندکی پس از آزادی وی جبهه ملی دوم تشکیل گردید.

نهضت خدایرستان سوسیالیست:

از احزاب مهم بعد از شهریور ۱۳۲۰ است. نهضت از ادغام دو گروه دانشجویی خودجوش که فعالیت فرهنگی علیه حزب توده و گروه‌های وابسته انجام می‌دادند، شکل گرفت. گروه اول مهندس جلال آشتیانی، بود و گروه دوم، گروه محمد نخشب، از درون همین جلسات، سازمانی به نام نهضت خدایرستان سوسیالیست پدید آمد، مواضع سیاسی حزب مخالفت با استبداد و دخالت مردم در سرنوشت خود از طریق انتخابات بود، این حزب تا سال ۱۳۳۲ فعالیتشان به‌طور کلی متوقف شد.

آیت‌الله کاشانی و نیروهای مذهبی:

پس از سقوط رضاشاه و درهم شکستن حاکمیت، بخشی از نیروهای مذهبی که طی یک دوره طولانی سرکوب می‌شدند، وارد میدان شدند. از مهم‌ترین و برجسته‌ترین چهره‌های مؤثر در تحولات سیاسی اجتماعی این دوره کاشانی بود که افزون بر انتقاد از دولت‌های وقت بانفوذ بیگانگان و کنترل روزافزون آنان بر اوضاع ایران، مخالفت می‌کرد. در سال ۱۳۲۰ به هنگام اشغال ایران، متفقین از دولت سهیلی خواستند، کاشانی را دستگیر کنند. مردم در واکنش به این بازداشت، او را برای مجلس ۱۴ به‌عنوان نماینده تهران انتخاب کردند، اما متفقین حاضر به آزادی او نشدند! در زمان نخست‌وزیری قوام وی قراردادی با شوروی‌ها، درخصوص نفت شمال معتقد کرد به نام قرارداد سادچیکف آیت‌الله کاشانی ازجمله متعرضین به آن بود که بازداشت شد. در دوره ۱۵ به نمایندگی انتخاب شد. در پی ترورمحمد رضا شاه، آیت‌الله کاشانی بار دیگر دستگیر و به لبنان، تبعید گشت، آیت‌الله کاشانی با چنین دیدگاهی که مخالف حضور هرگونه بیگانه در کشور بود با حمایت از نهضت ملی وارد عرصه مبارزات شد. محبوبیت و نفوذ کاشانی، در میان مردم و روحانیون تاندازه‌ای بود که به‌محض صدور اعلامیه وی در حمایت از ملی شدن صنعت نفت به رهبری دکتر مصدق، به‌عنوان یک تکلیف دینی وطنی اعلامیه‌های از سوی آیات اعظام سید محمدتقی خوانساری، محلاتی، شاهرودی و سید محمود روحانی قمی صادر شد.

فدائیان اسلام:

جمعیت فدائیان اسلام، به رهبری سید مجتبی نواب صفوی، به‌عنوان حزب مذهبی شناخته می‌شود. در حقیقت به‌عنوان شاخه شبه‌نظامی و افراطی جبهه ملی محسوب می‌شد. فدائیان اسلام به تبعیت از آیت‌الله کاشانی و مخالفت

سامی و حبیب‌الله پیمان مطرح می‌کنند که با مخالفت اکثریت روبه‌رو می‌شود و در نخستین کنگره حزب مردم ایران موردقبول قرار نمی‌گیرد و لذا کار مخفی این گروه برای پایه‌گذاری جنبش آزادی‌بخش مردم ایران (جاما) آغاز می‌شود. جاما پس از تشکیل بدون اطلاع اعضای شورای مرکزی حزب مردم ایران به جذب نیرو و گسترش فعالیت‌ها می‌پردازد و به‌زودی اکثر جوانان حزب مردم ایران و بعضی دیگر از فعالان وابسته به جبهه ملی ایران در تهران و چند شهرستان جذب آن شده و باهدف براندازی نظام سلطنتی فعالیت می‌کنند. [۱۰] [۱۱] در همان ابتدای کارگروه توسط فردی نفوذی از طرف ساواک لو می‌رود و اعضای جاما دستگیر می‌شوند

جنبش مسلمانان مبارز:

بعدها حبیب‌الله پیمان با هدایت افراد باقی‌مانده از جاما، دست به تشکیل جنبش مسلمانان مبارز می‌زند. پس‌ازآن به دلیل محدودیت‌های شدید اعمال‌شده از سوی حکومت امکان هرگونه فعالیت از افراد حزب سلب گردید و دبیر کل حزب حسین راضی چندین بار به دستگیر شده و سایر اعضای شورای مرکزی نیز با مهاجرت کرده یا مجبور شدند که فعالیت‌های خود را کم‌رنگ نمایند.

مهم‌ترین احزاب سیاسی دوران پهلوی

حزب توده:

گروهی از روشنفکران ایرانی که از نظر علمی با مارکسیسم آشنایی داشتند، با رهبری محمدتقی ارانی در زمان حکومت رضاشاهی قوی‌ترین جریان چپ را شکل دادند، اما پس از مدتی به زندان افتادند، بعد از سقوط رضاشاه و آزادی زندانیان سیاسی گروه ۵۲ نفره، حزب توده را در همراه ۱۳۲۰ پایه‌گذاری کردند. این حزب از حمایت شوروی برخوردار بود و از همان ابتدا با مخفی کردن ایدئولوژی خود و حتی ارج نهادن به شاعر مذهبی توانست اقشار مختلف جامعه را به‌سوی خود جلب کند.

حزب توده تا کودتای ۲۸ مرداد حضور پرقدرتی در صحنه سیاست از خود نشان داد و توانست یک تشکیلات گسترده و سازمان‌یافته در میان روشنفکران و حتی افسران ارتش ایجاد نماید. در جریان کودتا انتظار می‌رفت که حزب از امکانات گستره خود جهت مقابله با کودتا استفاده نماید و سازمان افسران حزب در مقابل کودتا کنندگان به اقدام مسلحانه دست بزنند. آنان اگرچه از وقوع کودتا مطلع بودند و در تشریفات خود دائماً هشدار می‌دادند، اما هیچ واکنشی در برابر کودتا از خود نشان ندادند، کودتا کنندگان پس از پیروزی به دستگیری مخالفان و مبارزان پرداختند و دراین‌ارتباط بسیاری از افسران و سایر کادراهای حزب توده به چنگ آنان افتادند و افزون بر آن بسیاری از رهبران و سرشناسان حزب، با کناره‌گیری از حزب، هرکدام انشعایی در درون آن ایجاد کردند. پس‌ازآن فعالیت‌های حزب به‌طور مخفی ادامه یافت و تشکیلات گسترده‌ای را در خارج از کشور ایجاد کردند و تا پیروزی انقلاب عمده فعالیت آنان در خارج از کشور بود.

حزب پیکار:

در سال ۱۳۲۱ توسط خسرو اقبال برادر دکتر منوچهر اقبال تأسیس شد. حزب و ارگان‌های آن به تمایلات رادیکالی در جامعه شهرت داشتند. حزب پیکار در سال ۱۳۲۳ با حزب مهن ائتلاف کرد، ولی پس از گذشت یک سال جدا شدند. از آن‌پس حزب پیکار کاملاً با حزب توده همکاری و هماهنگی می‌کرد و پس از مدت کوتاهی اعضای آن جذب احزاب دیگر شدند و عملاً حزب منحل شد.

حزب جنگل:

به تقلید از حزب جنگل میرزا کوچک‌خان در سال ۱۳۲۴ توسط میرصالح مظفرزاده به همراه میراحمد مدنی، اسماعیل خان جنگلی (خواهرزاده میرزا کوچک‌خان) و حسن مهری تأسیس شد. این حزب تا سال ۱۳۲۶ به فعالیت و همکاری با حزب توده، مهن و حزب ایران ادامه داد. تا این‌که مشابهت اسمی با دیگر احزاب کوچک و محلی که به فعالیت می‌پرداختند، عنوان اجتماعيون را به‌عنوان حزب اضافه نمود. این حزب بعدها به جبهه مؤتلف احزاب آزادی‌خواه پیوست و به‌تدریج فعالیتش به پایان رسید.

جمعیت رهایی‌کار و اندیشه:

از گروه‌های سیاسی حاصل از انشعاب حزب توده است که در سال ۱۳۳۰ توسط انورخامه‌ای تشکیل شد که عده‌ای از طرفداران جبهه ملی و اعضای سابق حزب توده عضو آن بودند و تا سال ۱۳۴۷ فعالیت آن با عنوان (جریان) ادامه داشت.

حزب ایران نو:

از احزابی است که توسط دکتر امینی، نیک‌پور و مسعود ثابتی، تشکیل شد و عمر کوتاهی داشت، مرام‌نامه حزب که با شعار خدا، شاه، مهن، آغاز شده بود به اهمیت استفاده از منابع ایران و ترویج اصول صحیح زراعتی فماین کارگر و کارفرما و کشاورز و مالک و مبارزه با هرگونه حشکنی و خودسری اشاره می‌کرد.

حزب ایران بیدار:

در اوایل دهه ۲۰ توسط حسنعلی کاتبی تأسیس شد. هفته‌نامه سیاسی و اجتماعی فریاد، از ارگان حزب بود. این حزب دارای مثنی چپ‌گرا و

کیانوری رهبر حزب توده

